

SZEMLE

BAKK MIKLÓS

Egy választás olvasatai

A 2000 november 26-i romániai parlamenti és államfő-választás eredményeiről a román nyelvű sajtóban számos – kliséket és eredeti meglátásokat egyaránt tartalmazó – értelmezés jelent meg. A közírók és politikai elemzők gyorsan tudatosították: Románia ismét egy „történelmi” fordulópont előtt áll. Az alábbiakban ezeknek az értelmezéseknek az összefoglalására teszünk kísérletet, a fontosabb román heti- és havilapokban, a 22-ben, *Observatorul Cultural*ban, *Dilemă*ban, *Cuvântul*ban (havilap) és *Provinciában* (román és magyar nyelvű havi melléklet) megjelent cikkek, tanulmányok alapján. A napilapok írásait – egyetlen kivétellel – nem szemléztük, a román szakfolyóiratok (*Sfera Politicii*, *Polis*) elemzéseit pedig még nem készülték el. Az elemzett írások november 26-a és január első hete között jelentek meg (lásd csatolt bibliográfiánkat).

A parlamenti és elnökválasztás elemzői számára már a november 26-i (exit-poll) közvélemény-kutatások alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a Demokrata Konvenció által képviselt, tradicionális jobboldali pólus eltűnése és a szélsőséges Nagy-Románia Párt (PRM) előretörése (a PRM a szavazatok körülbelül egyötödével a parlamenti helyek egynegyedét szerezte meg) valamint vezérének, Corneliu Vadim Tudornak az elnökválasztás második fordulójába való bekerülése egy teljesen új politikai helyzet kialakulását jelzi. Az elemzett írásokból ezzel összefüggően négy kérdéskör emelkedik ki: (I.) a Vadim-jelenség („vadimizmus”) értelmezésének kérdése; (II.) a romániai politikai és értelmiségi elit felelőssége; (III.) a jobboldal eltűnésének és a pártrendszer átalakulásának problémája; (IV.) néhány perspektíva, előrejelzés.

I. A közvéleménykutatások ugyan előrejelezték a szélsőséges Corneliu Vadim Tudor előretörését, azonban a november 26-i első forduló utáni sorrend (1. Ion Iliescu – 36,3%; 2. Corneliu Vadim Tudor – 28,3%) megdöbbentette a közvéleményt. A jelenség értelmezésére az elemzett sajtóanyagban két magyarázat-típus alakult ki: az egyik politikai-stratégiai, a másik társadalmi (társadalomszociológiai) jellegű. Az első típusba tartozó okfejtések kiindulópontja az a feltevés, hogy a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártjának (PDSR) választási stratégiái felmérték, Ion Iliescunak csak akkor van esélye a győzelemre, ha az elnökválasztás második fordulójában nem Theodor Stolojannal vagy Mugur Isărescuval kell mérkőznie, hanem a politikai palettán meglehetősen elszigetelt helyzetbe levő Vadim Tudorral. Ezt a stratégiát látja beigazolódottnak Nicolae Manolescu, aki szerint Iliescu nem csak azt érte el vele, hogy biztosan győzött a második fordulóban, hanem azt is, hogy egy „new look”-ot sikerült megalapoznia, vagyis sikerült „demokratikus alternatívává” avatnia pártját [17]¹. Egyes elemzések (Traian Ștef [24], Tudorel Urian [25]) konkrét adatokat – kampánybeli történéseket – is felhoznak annak igazolására, hogy a PDSR egyes területi szervezeteinek aktivistái Vadim Tudor mellett „kampányoltak”. Néhány elemző pedig arra is felhívta a figyelmet, hogy ezt a két párt, a PDSR és a PRM szavazóbázisának differenciálatlansága tette lehetővé (pl. Mircea Kivu [16]), amelyet a választások előtti négy hónap közvélemény-kutatási adatai is igazolnak (Vadim és Iliescu, illetve a PDSR és a PRM támogatottsága együttesen konstans maradt).

A társadalmi-tömegpszichológiai jellegű magyarázatok zöme publicisztikus megfogalmazású, az ötletszerűség dominál bennük. Nestor Rateș szerint a Vadim Tudorra leadott szavazatok ún. „bingó-szavazatok”, a „protest-szavazatoknak” ama sajátos kategóriája, amelyeket a „semmiből mindent” gondolkodásmódja motivál (a populizmus hatásközegében) [21]. Dan Culcer úgy véli [9], a szavazói magatartás oka egy „metafizikus xenofóbia”, amely lehetetlenné teszi a bal-jobb európai terminológiájának alkalmazását is. Több kommentár is felhívja a figyelmet arra, hogy sok fiatal szavazott Vadim Tudorra. Az egyik mértékadó elemzés (Rodica Palade Sorin Antohi-interjúja [19]) szerint ennek az az oka, hogy – egyrészt – a legfiatalabb, a szavazókorú lakosság körébe most bekerülő korosztályoknak nincsenek „emlékeik” a kommunizmusról, másrészt pedig az, hogy a mostani ifjúság (a modern Románia történetében először) szubkulturálisan teljesen leszakadt a társadalomról.

Vadim Tudor és pártja extremizmusát korábban a politikai szélsőbal megnyilvánulásának tartották. A „vadimizmus” mostani elemzéseiben azonban előtérbe kerültek azok az érvek, amelyek a szélsőjossal rokonítják a PRM-t. Alexandru Călinescu szerint a Nagy-Románia Pártja és a Le Pen Nemzeti Frontja között több a hasonlóság (idegenellenesség, az összeküvés-elméletek iránti igény terjedése a fiatalok és a munkanélküliek körében, globalizmusellenesség, tradicionalizmus), mint a különbség (Le Pen kommunistaellenes is) [5]. Mircea Iorgulescu „tömegcikk jellegű fasizmusról” beszél [15], amely nem a semmiből bukkant fel, azonban a feléje vezető utat („a Vadimisztán felé vezető utat”) olyanok is építették, akik valójában ennek ellenkezőjét akarták [14]. Caius Dobrescu úgy véli, a PRM neofasiszta párttá nyilvánításának megkönnyítené az ellene folytatott küzdelmet, lehetővé tenné, hogy bírói ítélettel alkotmányellenesnek nyilvánítsák s törvényen kívül helyezték [10, 11].

II. A Vadim-jelenség ismét előtérbe állította az elitek és az értelmiség felelősségének – a román közéleti vitákban egyébként periodikusan visszatérő – kérdését. Mihaela Miroiu diagnózisa szerint sok neves értelmiségi az elitista lenézés, szkepticizmus és nihilizmus kultiválásával, közéleti magatartásként való meghonosításával szerzett presztízst, azonban ez által felelőse a jelenlegi helyzet kialakulásának is, mivel a társadalomban a „lenézés lenézést szül” – tisztelet és megbecsülés csak tiszteletből és megbecsülésből fakadhat [18]. Az elitek, írja egy másik tanulmány, érzéketlenekké váltak a „mély Románia” valósága iránt (Gabriela Adameşteanu [1]). Gabriel Andreescu szerint [2] a „vadimizmus” terjedéséért a román értelmiség többszörösen is elmarasztható: magatartásmódjának több olyan eleme is van, amely elősegítette a szélsőségség e formájának kialakulását. Ezek: 1. az irracionalista diszkurzus, a miszticizmusra való hajlam pártolása olyan szerzők egyoldalú kultusza révén, mint Cioran, Noica vagy Țuțea (e szerzők kritikai recepciójának hiányáért Andreescu a neves filozófust, Gabriel Liiceanut is vádolja); 2. a kultúra leszűkített értelmezése, művészeti-stilisztikai teljesítményre való redukálása; 3. a társadalmi szabályok relativizálása, az intézményépítő kompetencia hiánya; 4. az „együttérzés autentikus szellemének” hiánya, ami a humanizmus és a társadalmi szolidaritás értékei iránti érzéketlenségben nyilvánul meg. A Vadim-jelenség, fogalmazza meg Andreescu következtetését, ebből az értelmiségi patológiából nőtt ki.

A román értelmiségi habitus történelmi gyökereire egyedül Sorin Antohi mutat rá [19]. Mindaz, ami a közéletben „értelmiségiként” megjelenik, valójában csupán egy privilegizált értelmiségi csoport (Antohi műszavával: a „priviligencia”) habitusa. E csoport (jellegzetes képviselője a Társadalmi Dialógus Csoport) a városi értelmiség kiváltságosabb rétegeiből került ki, amelynek még a kommunizmus idején lehetősége nyílt külföldi ösztöndíjak révén megismernie a nyugati kultúrát, s amelynek igazi nélkülözésekkel nem kellett szembenéznie. Ez az értelmiségi azonban a „kultúra általi ellenállást” választotta, s ma nem tud szembenézni azzal, hogy elmúlászta az ellenállás bátrabb formáit, sőt, ezt egyfajta etikai radikalizmussal igyekszik kompenzálni. A nyugatias értelmiségi csoport azonban szembekerült azokkal az – általában vidéki származású, elsőgenerációs – értelmiségi rétegekkel is, amelyek elfogadták a kommunizmus által nyújtott társadalmi szerződést, éltek annak lehetőségeivel. E két csoport viszonya a politikához meghatározóvá vált a politizálás alapmintáinak kialakulásában.

III. A jobboldal eltűnésére vonatkozó magyarázatok zöme általában megreked a Demokrata Konvenció gerincét alkotó alkotó Parasztpárt gyenge kormányzati teljesítményénél, kevés elemzés lép ezen túl. Dumitru Căiușu szerint a Parasztpárt által szorgalmazott törvények csupán a társadalom néhány szűk rétegének érdekeit szolgálták, a jóvátétel, a „restitutio in integrum” programjának radikális felvállalása nem kedvezett az igazság és a megbékélés közötti helyes kompromisszum megtalálásához [6]. A PNTCD – írja Căiușu – az elmúlt 11 évben „arccal a múlt felé fordult”, s a román társadalmat 1947-be szeretne volna visszavinni.

Hasonlóan vélekedik a Parasztpárt etikai radikalizmusáról Antohi is, aki úgy véli, hogy a történelmi pártok (s köztük elsősorban a Parasztpárt) a poszt-kommunista politikai szerveződésekkel szemben „1945 háborúját” folytatták, s nem az 1970-es éveket, amely Ion Iliescu igazi korszaka volt (s amelyet a viszonylagos fogyasztói jólét, ideológiai téren pedig a konvergencia-elméletek fémjeltek). Ezzel azonban egy rossz törésvonal szervesült az éliten belül, amely azt eredményezte, hogy a Constantinescu-rezsim utolsó pillanataiban sem azokkal a realitásokkal mérte a saját teljesítményét, mint a lakosság, hanem csupán hiteltelenné vélt morális tételeit ismételte [19].

E mély válsággal az idézettekén kívül más írás nem foglalkozik, legtöbb elemzés szerint a jobboldal azzal követett el hibát, hogy elfeledte „Coposu leckéjét” a kommunistaellenes erők közös elnökelőltjéről (Adameşteanu, [1]), hogy rossz kampányt folytatott (Tudorel Urian, [26]), hogy nem tudott megszabadulni a saját klientelizmusától [26].

A „hiányzó jobboldal” a pártrendszer átalakulásának problémáját is felvetette. Ezzel kapcsolatosan két kérdés merült fel: 1. a „hiányzó” pártok kérdése és 2. a pártrendszer jellegének kérdése. Az első kérdés vitája a *Provincia* hasábjain tulajdonképpen már jóval a választások előtt – egy erdélyi regionális párt szükségességéről szólóan – elindult, a választási eredmények értelmezése csupán újabb lendületet adott e disputának. Lényegében két álláspont alakult ki: a) egy új, európai politikai kultúrát megjelenítő, a regionalizmust is határozottan felvállaló országos pártra van szükség [3, 24]; b) egy transzietikus, az erdélyi regionalizmust felvállaló, inkább jobboldali pártra van szükség [8, 4]. A kialakulóban levő pártrendszer jellegéről szisztematikus elemzés nem készült, csupán néhány észrevétel megfogalmazására került sor, elsősorban Cristian Preda írásaiban. Preda Arend Lijphart nyomán és a PDSR terveihez kapcsolódóan megvizsgálandónak tartja a kérdést, hogy Románia a többségi vagy a konszociációs demokráciamodellel irányába fejlődik-e [20]. Ugyanehhez a kérdéskörhöz kapcsolható az a néhány megállapítás, amely alapvető törésvonalak eltűnésére/megváltozására figyelmeztet. Eltűnt az „antidemokratikus pártok” (PDSR) és a „demokraták” (Konvenció, RMDSZ) közötti törésvonal (Preda, [20]), megszűnt a két világháború közötti korszakkal kialakított „szimbolikus kapcsolat” (Palade-Antohei, [19]), illetve „az Európába való visszatérés” megszűnt a történelmi pártok monopóliumának lenni [19].

IV. A közeljövő perspektíváit kutató írások inkább a gazdaságpolitika területére összpontosítanak, s azt a felismerést fogalmazzák meg, hogy a PDSR nem tekinthet el az előző korszak eredményeitől [22]. Bár a kisebbségi PDSR-kormány programjából inkább az a következtetés vonható le, hogy az a két világháború között megfogalmazott, keynesiánus gazdaságpolitikai elveken alapszik – a fogyasztás ösztönzésével kíván növekedést elérni –, az európai integrációs stratégia és a nemzetközi pénzüzetek minden bizonnyal nem ezt, hanem a szigorú monetáris politikát támogatják (Cornea [7], Şerbănescu [23]).

A politikai perspektívákkal foglalkozó írások jóval ötletszerűbbek, s elsősorban a PDSR-n belüli ellentétekre és a kisebbségi kormány parlamenti támogatásának – előzmények nélküli – modelljére összpontosítanak (Sabina Fati [12]).

* Szögletes zárójelben a hivatkozások bibliográfiai sorszámát találjuk.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Adameşteanu, Gabriela: *Votul pragmatic – ultima soluție*, „22”, 2000. nr. 48.
2. Andreescu, Gabriel: *Elitele și societatea lui Vădim Tudor*, Observatorul Cultural, 2000. nr. 41
3. Andreescu, Gabriel: *Egy pro-európai párt*, Provincia, 2000. december
4. Bakk Miklós: *Rejtett regionalitás*, Provincia, 2000. 8.sz.
5. Călinescu, Alexandru: *Vădimism și lepenism*, Dilema, 2000 nr. 408.
6. Ciușu, Dumitru: *Să ne asumăm greșelile pentru a construi viitorul*, România Liberă, 2001. jan. 6.
7. Cornea, Andrei: *La ce ne putem aștepta*, „22”, 2001 nr. 1
8. Cosmeanu, Marius: *Rolex sed lex*, Provincia, 2000. december
9. Culcer, Dan: *Dictatura sau democrație*, Observatorul Cultural, 2000. nr. 41
10. Dobrescu, Caius: *Despre scoaterea în afara legii a Partidului România Mare*, Observatorul Cultural, 2000. nr. 41
11. Dobrescu, Caius: *Miért nem szabad értelmezniünk a legutóbbi választások eredményeit?*, Provincia, 2000. december
12. Fati, Sabina: *PDSR: destinație ambiguă*, „22”, 2001 nr.1
13. Ghinea, Cristian: *Puterile premierului*, Dilema, 2000 nr. 410.
14. Iorgulescu, Mircea: *Pe drumul spre Vădimistan*, Dilema, 2000.nr. 409.
15. Iorgulescu, Mircea: *Fascismul de larg consum*, Dilema, 2001.nr. 408.
16. Kivu, Mircea: *Alte întâmplări, aceleași personaje*, Dilema, 2000 nr. 410.
17. Manolescu, Nicolae: *După alegeri*, Cuvântul, 2000 nr.12.
18. Miroiu, Mihaela: *Apel la cetățenia responsabilă*, „22”, 2000. nr. 49
19. Palade, Rodica: *România după 11 ani – o radiografie (interviu cu Sorin Antohi)*, „22”, 2001. nr. 1
20. Preda, Cristian: *Compromisul istoric*, „22”, 2000. nr. 49
21. Rateș, Nestor: *Votul Bingo*, Observatorul Cultural, 2000. nr. 41
22. Rudnițchi, Constantin: *PDSR nu o ia de la zero*, Cuvântul, 2000. nr. 12.
23. Șerbănescu, Ilie: *PDSR și restructurarea*, „22”, 2001. nr.1.
24. Ștef, Traian: *A diverzió és a baloldal radikálizálódása között*, Provincia, 2000. dec.
25. Urian, Tudorel: *Iliescu, simbolul democrației românești*, Cuvântul, 2000 nr. 12.
26. Urian, Tudorel: *Sfârșitul unei iluzii. CDR nu mai există*, Cuvântul, 2000 nr. 12.